

AGNIESZKA CHAMERA-NOWAK
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytetu Warszawskiego
e-mail: achamera@uw.edu.pl
ORCID 0000-0001-6445-2143

MAŁGORZATA KISIŁOWSKA
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytetu Warszawskiego
e-mail: mdkisilo@uw.edu.pl
ORCID 0000-0001-5733-5424

SKUTKI PANDEMII DLA SPOŁECZNEJ FUNKCJI KSIĄŻKI W EUROPIE. WSTĘP DO BADAŃ

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteka. Koronawirus. Rynek książki. Społeczna funkcja książki

ABSTRAKT: **Teza/cel** – Celem artykułu jest przeanalizowanie wpływu, jaki pandemia już wywarła na społeczną funkcję książki w dwóch perspektywach: podmiotów związanych z rynkiem książki oraz bibliotek. **Metody badań** – W artykule wykorzystano metodę analizy źródeł, tj. raportów i doniesień na bieżąco przedstawiających sytuację instytucji książki do połowy kwietnia 2020 r. **Wyniki i wnioski** – Na tej podstawie podjęto próbę wskazania trendów zmian, jednocześnie zastrzegając, że dogłębne omówienie długofalowych skutków pandemii będzie możliwe po upływie dłuższego czasu. Wśród tych zmian wymieniono m.in. działania prawne i finansowe, wspierające sektor książki. W ujęciu społecznym zwłaszcza wspólnototwórcza funkcja książki, jej udział w budowaniu relacji wewnątrz grup i społeczności, wydaje się być najbardziej zagrożona.

Książka – jako obiekt specyficznie łączący charakterystyczną dla siebie formę, treść i sposób jej zorganizowania – przez stulecia pozostawała najważniejszym nośnikiem kultury i wiedzy. Dziś również pozostaje jednym z kluczowych narzędzi przekazu, równoległe z funkcjonowaniem

wirtualnego obiegu treści. W perspektywie komunikacji wertykalnej (historycznej, ponadpokoleniowej) i horyzontalnej (przekraczającej granice terytorialne i/lub językowe), pełni ważne funkcje społeczne (Głombiowski, 1980; Łusznak, 2012).

Społeczna funkcja książki to jeden z fundamentalnych obszarów badawczych nauki o książce, obok jej historii czy edytorstwa bibliologicznego. Wyznacza bibliologiczną perspektywę badawczą dla czytelnictwa, rozumianego jako społeczny odbiór przekazu kultury realizowany z wykorzystaniem książki jako specyficznego nośnika treści. Obecnie – jako społeczeństwo w skali lokalnej i globalnej – doświadczamy barier w realizacji części wypracowanych przez lata form udziału w kulturze książki (Migoń, 2005). Polska to jeden z wielu krajów Europy i świata, w którym zagrożona jest jedna z podstawowych funkcji książki – jej rola społeczna. Jak daleko sięga wspomniane zagrożenie i w jakich perspektywach można je analizować?

Celem artykułu jest przeanalizowanie wpływu pandemii na społeczną funkcję książki w dwóch perspektywach: podmiotów związanych z rynkiem książki oraz bibliotek. Ten podział wynika z odmiennej sytuacji ekonomicznej i oraz sposobów funkcjonowania tych firm i instytucji. Nie tracimy przy tym z oczu odbiorców – czytelników. Mając na uwadze różne aspekty tej funkcji, w tym poznawczą, edukacyjną, rozrywkową, estetyczną, dokumentacyjną czy artystyczną, trzeba pamiętać o dwóch poziomach ich realizacji – o odbiorze indywidualnym oraz o czytelniku zbiorowym: o społeczności czytelników. Zakładamy przy tym, że wpływ pandemii – choć w całości zdecydowanie negatywny – może mieć jednak pewne skutki pozytywne, które warto odnaleźć, wskazać, zapamiętać. Negatywne konsekwencje zwykle łatwiej jest dostrzec, częściej też (w masowej skali) są rozpowszechniane, np. w mediach społecznościowych. Mają też realny, negatywny wpływ na życie jednostek i grup społecznych. Z drugiej strony – przykłady inicjatyw pozytywnych powstają niekiedy „na skutek” reakcji na trudną sytuację, wpływają na poprawę nastrojów społecznych, mogą też stanowić inspirację – zarówno do działań lokalnych, podejmowanych w kolejnych bibliotekach czy księgarniach, jak też dla rozwiązań systemowych, które mogą znaleźć zastosowanie w przyszłości.

W tekście odwołujemy się przede wszystkim do aktualnych przykładów związanych z rynkiem książki i funkcjonowaniem bibliotek w Polsce, ze względu na dostępność aktualnych danych krajowych. W miarę możliwości uzupełniamy obraz także przykładami z innych państw. Przywołane dane i informacje pochodzą z materiałów źródłowych na bieżąco (do połowy kwietnia 2020 r.) opisujących sytuację instytucji książki – przede wszystkim witryn internetowych podmiotów reprezentujących wydawnictwa, księgarnie i biblioteki oraz gazet, pokazujących na co dzień wpływ pandemii na życie społeczne, ekonomiczne i kulturalne. Mamy w związ-

ku z tym świadomość, że proponowane omówienie jest zaledwie próbą wskazania trendów zmian, dogłębne omówienie zarówno danych liczbowych, jak i długofalowych skutków epidemii koronawirusa możliwe będzie dopiero po upływie dłuższego czasu.

Patrząc na rzeczywistość za oknem, można powiedzieć, że społeczne życie książki w marcu 2020 r. częściowo zamarło, w wyniku epidemii, wraz z wprowadzeniem ograniczeń w poruszaniu się dla osób prywatnych i zakazów dotyczących organizowania wydarzeń gromadzących nawet niewielkie grupy ludzi. Zamknięto biblioteki wszelkiego typu, podobnie jak inne instytucje kultury, odwołano spotkania autorskie, targi i festiwale książki. Dotknęło to wielu wydarzeń, jako że tradycyjnie wiosna (maj w szczególności) i okres wakacyjny to czas, kiedy w Polsce organizowano wiele wydarzeń literackich i książkowych, promujących czytelnictwo. Dość wspomnieć Warszawskie Targi Książki czy majowy Tydzień Bibliotek pod auspicjami Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, podczas którego placówki w całym kraju proponowały czytelnikom wiele oryginalnych wydarzeń promujących czytelnictwo i zachęcających do korzystania z bibliotek. Nie odbyły się także ważne dla uczestników rynku książki Targi Książki Dziecięcej w Bolonii.

RYNEK KSIĄŻKI: WYDAWNICTWA I KSIĘGARNIE

Negatywne konsekwencje zamknięcia dostępu do instytucji książki niemal "rzucają się w oczy". Już w krótkiej perspektywie czasowej widać zagrożenia związane ze spadkiem produkcji wydawniczej, przesunięciami premier książkowych i ograniczeniami (niekiedy wręcz zakazami) sprzedaży księgarskiej. Koszty finansowe ponoszą również pisarze – autorzy książek, którym odwołano wszystkie bieżące spotkania literackie.

Dotyczy to wszystkich podmiotów, ale zwłaszcza instytucji obsługujących mniejsze społeczności lub specyficzne grupy czytelnicze, małych, lokalnych księgarń, funkcjonujących poza sieciami, prowadzonych np. jako firmy rodzinne (np. wydawnictwa i księgarnie specjalizujące się w literaturze dla dzieci – jak Dwie Siostry, wydawnictwa o specyficznym profilu) (Dłużewska, 2020; Nogaś, Szostak, 2020). Z ankiety przeprowadzonej przez Polską Izbę Książki pod koniec marca 2020 r. wśród 191 właścicieli księgarń, wydawnictw i drukarni wynika, że 70% badanych odczuło dramatyczny spadek sprzedaży jeszcze przed wprowadzeniem stanu epidemii (w Polsce był to 13 marca 2020), 42% będzie musiało ogłosić bankructwo, jeśli stan epidemii potrwa dłużej niż do końca kwietnia (natszo, 2020).

W Hiszpanii małe księgarnie, których istnienie jest realnie zagrożone, stanowią 70% rynku, a wydawcy szacują spadek dochodu o co najmniej 30% (FGEE, 2020). Włoskie stowarzyszenie wydawców Associazione Ita-

liana Editori od 17 marca 2020 r. regularnie gromadzi dane dotyczące sytuacji na rynku księgarskim. Już w początkowym okresie (17-24.03.2020) 25% wydawców raportowało zmiany w planie wydawniczym, w tym ograniczenie produkcji, działań promocyjnych (odwołanie 75% prezentacji czy spotkań). 61% wydawców deklarowało, że planuje zwalniać pracowników lub już zaczęło to robić (AIE, 2020c). Raporty z kolejnych tygodni badania pokazują dalsze pogarszanie się sytuacji na rynku książki (AIE, 2020d). Sytuacja może się zmienić, kiedy decyzją premiera dopuszczono otwarcie księgarni (poza regionem Lombardii) (AIE, 2020b).

Brytyjskie Publishers Association oraz Booksellers Association również prowadzą badania dotyczące sytuacji wydawców i księgarzy. Oba stowarzyszenia przekazują członkom informacje rządowe dotyczące możliwego ekonomicznego wsparcia rządu w sytuacji kryzysu (BA, 2020; PA, 2020a). Organizowane są też działania sektora wydawniczego dla różnych grup odbiorców: naukowców, bibliotek, autorów i ilustratorów, szkół i uczniów, sektora opieki zdrowotnej (PA, 2020b).

Znaczne spadki dotyczące sprzedaży książek, zwłaszcza przez księgarnie, widać w statystyce (Statista.com, 2020) – dotyczy to m.in. sytuacji w Szwecji czy wspomnianych już Włoszech. W marcu 2020 r. Federation of European Publishers opublikowała w imieniu wydawców europejskich list otwarty do instytucji europejskich, z prośbą o właściwe wsparcie Unii oraz rządów poszczególnych krajów dla sektora książki – autorów, wydawców, księgarzy i bibliotekarzy (FEP 2020a) – jako ważnego sektora gospodarki i kultury, bez którego niemożliwe jest trwanie i rozwój ludzkości. Wymieniono w nim różne formy i poziomy pomocy finansowej. Zaproponowano uruchomienie od stycznia 2021 nowego programu BOOK w ramach Creative Europe, dedykowanego sektorowi książki (na wzór wcześniej funkcjonującego programu MEDIA). Podkreślono konieczność realizacji Dyrektywy w sprawie praw autorskich na jednolitym rynku cyfrowym, aby zadbać o równorzędny dostęp do rynku podmiotów różnego szczebla i zapobiec nieuczciwej konkurencji. Przygotowano również list do ministrów kultury państw europejskich (FEP, 2020b), w którym przewodniczący FEP wzywa władze odpowiedzialne za sprawy kultury do pomocy sektorowi książki, wskazując na dramatyczne konsekwencje pandemii: „Odwołano premiery nowych tytułów (z dramatycznymi konsekwencjami finansowymi dla ich autorów), większość księgarni jest zamknięta (co prawda księgarze znajdują sposoby na dostarczanie książek klientom i rośnie sprzedaż e-booków, nie może to jednak zrekompenzować spadku wyników sprzedaży tradycyjnej). Sektor książki już stracił około 25% obrotu spodziewanego na rok 2020¹” (FEP, 2020b). Jednocześ-

¹ „New titles are cancelled (with dramatic consequences for the authors, the translators and the editors), and bookshops are mostly closed (whilst booksellers are finding smart solutions to deliver

nie FEP zwraca uwagę na zaangażowanie podmiotów rynku książki w działania służące wsparciu społeczeństwa, takie jak „kampanie promujące czytanie w domu i zachęcające do wspierania małych księgarń, działania wielu wydawców podręczników na rzecz szkół, polegające przede wszystkim na dostarczaniu treści i udostępnianiu platform cyfrowych”² (FEP, 2020b).

Nie można nie wspomnieć o pozytywnych skutkach pandemii. Trudności ekonomiczne i konieczność izolacji powodują, że ludzie szukają innych form aktywności, przede wszystkim online. Z jednej strony przesunięcie na jesień premier nowych tytułów, odwołane targi książki, zamknięte księgarnie stacjonarne, zwolnienia pracowników. Z drugiej – trzeba zwrócić uwagę na (przynajmniej chwilowy) wzrost internetowej sprzedaży książek drukowanych oraz e-booków. Taką sytuację odnotowano np. w Wielkiej Brytanii, gdzie na podstawie badań Nielsen Book widać, że „sprzedaż beletrystyki wzrosła o jedną trzecią, a sprzedaż podręczników dla dzieci o 234%, osiągając trzeci najwyższy wskaźnik w historii”³ (BBC.com, 2020). Podobnie największy gracz na polskim rynku – Empik – na początku epidemii odnotował wzrost internetowej sprzedaży książek o połowę, z czego ponad 20% stanowiły e-booki i audiobooki – przed pandemią było to 14% (Empik.com, 2020). Rekordowe zainteresowanie zanotowała także oferta darmowego dostępu do oferty Empik Premium na 60 dni, umożliwiająca korzystanie z aplikacji Empik Go. Pozostaje jedynie pytanie, ilu z ponad 400 tys. nowych subskrybentów, po okresie przymusowego pobytu w domu, przedłuży dostęp już odpłatnie. Podobnie jest w przypadku firmy Legimi (Booklips.pl, 2020). Pozostaje pytanie, czy i jak długo trend wzrostowy sprzedaży form cyfrowych się utrzyma.

Obserwujemy również wysyp akcji promocyjnych. Przykładem niech będzie #premieronline Empiku, czyli cykl internetowych spotkań na żywo na Facebooku z twórcami najważniejszych książek i płyt mających swoje premiery w okresie zamknięcia salonów. Kolejnymi – akcja Fundacji im. Wisławy Szymborskiej pt. „Sto pociech”, w ramach której na Facebooku znani aktorzy czytają kolejno każdego dnia po jednym wierszu noblistki, czy wirtualny festiwal literacki „Ul z książkami” organizowany przez Unię Literacką, w ramach którego codziennie literaci czytają swoje książki, m.in. noblistka Olga Tokarczuk. W spotkaniach w Internecie bierze udział po kilkadziesiąt tysięcy osób (Rynek-ksiazki.pl, 2020a). Znani

books and e-sales are growing, this is nowhere close to replacing the lost sales in shops). The sector has already suffered a cumulative loss of some 25% of the estimated 2020 turnover” (Tłumaczenie autorki).

² “Trade publishers promoting “reading-at-home” campaigns and supporting booksellers, or numerous educational publishers supporting schools with their digital content and didactic platforms”.

³ “Sales of fiction rose by a third, while children’s education went up 234% to the third highest level on record”.

ilustratorzy przygotowują kolorowanki dla dzieci, dostępne na stronach wydawnictw. Zrobili to m.in. Aleksandra i Daniel Mizielińscy, autorzy znanych na całym świecie „Map” (WDS, 2020). W wielu krajach europejskich propagowana jest akcja #EuropeReadsatHome (FEP, 2020c), zachęcająca do postowania w mediach społecznościowych swoich zdjęć w trakcie czytania lub innych, z czytaniem powiązanych, od odpowiednim dla danego kraju hashtagiem.

Pojawiło się wiele obniżek i akcji rabatowych udzielanych przez wydawnictwa i dystrybutorów. Polski minister kultury przeznaczył 15 mln zł (≈3290 tys. euro) na program pomocy dla kultury w Internecie, tj. na dofinansowanie różnego rodzaju przedsięwzięć kulturalnych, w tym na e-booki i audiobooki (Mrozek, 2020). Pomoc zaoferowały także samorządy – Warszawy, Krakowa czy Sopotu, który zlecił bibliotekom miejskim zakupy książek w lokalnych księgarniach (Rynek-ksiazki.pl, 2020b). Księgarnie uczestniczą w akcji Książka na Telefon, dostarczając zakupy do domu (Dłużewska, 2020). W imieniu i w obronie branży księgarskiej występuje Polska Izba Książki (2020a). Podobnie dzieje się w innych krajach – Publishers Association w Wielkiej Brytanii, Associazione Italiana Editori we Włoszech czy American Booksellers Association monitorują sytuację oraz udostępniają informacje dotyczące wszelkich form wsparcia dla przedsiębiorstw z branży wydawniczej i księgarskiej (PA, 2020a). Czytelnicy między sobą wymieniają pomysły na lektury (Carlotto, 2020).

BIBLIOTEKI I ICH UŻYTKOWNICY

Trudność sytuacji bibliotek również może być analizowana wieloaspektowo. Większość z nich pozostaje zamknięta. Wypożyczanie książek – jeżeli w ogóle – odbywa się w bardzo ograniczonym zakresie, np. poprzez system zamówień telefonicznych, bezkontaktowe przekazywanie książek na progu biblioteki itp. Odwołane zostały wszystkie wydarzenia biblioteczne – spotkania autorskie, wykłady, szkolenia, inne aktywności kulturalne.

Bibliotekarze także są zagrożeni co najmniej czasowym zmniejszeniem wysokości płac. W dłuższej perspektywie, wobec kryzysu będącego konsekwencją obecnej pandemii, możliwe są kolejne zamknięcia, albo – co najmniej – ograniczenia np. zakupu nowości do bibliotek czy organizacji wydarzeń „okołoksiążkowych”, w związku z deficytem budżetu dla sektora kultury. Na aktywność kulturalną mieszkańców wpłynąć mogą w dalszej przyszłości planowane na jesień ograniczenia finansowe w systemie edukacji, polegające np. na zmniejszeniu liczby godzin zajęć dodatkowych, kółek zainteresowań itp. W konsekwencji uczniowie będą mieli mniejsze szanse na rozwijanie swoich kompetencji kulturalnych, a więc aktywizację kulturalną przygotowującą do bycia aktywnym odbiorcą lub

prosumentem kultury w kolejnych latach. Idące za pandemią bezrobocie i obniżenie dochodów spowoduje, że kupno książek na pewno nie będzie wyborem pierwszej potrzeby. Przeniesione premiery literackie oznaczają zmiany w zakupach nowości i planowaniu spotkań autorskich (kiedy zostaną one wznowione). Wzrost zainteresowania e-bookami świadczyć będzie o zmianach w preferencjach i zachowaniach czytelników. To wyzwania dla bibliotek. Jak sobie poradzą? Wiele zależy od samych bibliotekarzy i ich kompetencji, ale wiele także od różnego szczebla urzędników i polityków.

Podobnie jak na rynku książki, w kontekście bibliotek również trzeba powiedzieć o zjawiskach pozytywnych. Należy do nich przede wszystkim mobilizacja środowiska, aby w miarę możliwości realizować przynajmniej część działań i utrzymywać kontakt z czytelnikami. Wiele bibliotek (różnych typów) wspiera więc użytkowników, dbając o dostęp do rzetelnych i wiarygodnych informacji na temat koronawirusa. Optymalizują działania bibliotek cyfrowych, doskonalą usługi e-wypożyczeń oraz udostępniania zasobów online, aby w miarę możliwości jak najpełniej odpowiadać na potrzeby czytelników (IFLA, 2020b). Associazione Italiana Biblioteche zaleca dostosowanie działalności bibliotek do wymogów zamknięcia i ograniczenia usług do pracy zdalnej (AIB, 2020). Biblioteki są więc aktywne np. w mediach społecznościowych, organizując spotkania online, głośne czytanie, kluby książki online (exploreyork, 2020; Hunt, 2020), etc.

Krajowe organizacje biblioteczne wspierają lokalne podmioty, rozszerzając dostępność szkoleń online, koordynując działania z zakresu promocji czytelnictwa. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich m.in. prowadzi webinaria (SBP, 2020a), koordynuje akcję promocyjną #NieZostawiam-Czytelnika (SBP, 2020c), przeniosło do przestrzeni wirtualnej doroczną majową akcję promocyjną bibliotek i obchody Dnia Bibliotekarza (SBP, 2020b). The Library Association of Ireland podobnie zachęca członków do prowadzenia działalności online, udostępnia narzędzia do wirtualnych spotkań i dyskusji (LAI, 2020). CILIP – the British Library and Information Association – przygotował serwis informacyjny dla bibliotekarzy dotyczący działania w sytuacji pandemii (CILIP, 2020). Podobne działania, w tym przeniesienie majowych promocji książki i bibliotek do sfery wirtualnej, wprowadziły Svensk Biblioteksörening czy Association de Bibliothécaires de France (ABF, 2020; SB, 2020). Informacje o sytuacji bibliotek oraz informacje dla bibliotekarzy z całego świata gromadzi i udostępnia International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA, 2020a).

WNIOSKI

Czy globalna pandemia wpłynie trwale na rynek wydawniczy, biblioteki i na samą książkę? Koniec książki jako takiej wieszczono już wiele razy. Za każdym okazywało się, że pojawiające się nowe medium (potencjalne zagrożenie dla książki) nie niszczyło, a rozszerzało dostęp do informacji i nowych form przekazu. Znany od wieków najpierw pergaminowy a potem papierowy kodeks wydawał się absolutnym fundamentem, wokół którego rozwijał się biznes wydawniczy, mimo pojawiania się kolejnych nowych form książki. Dziś możemy obserwować zmiany rynku książki wynikające z wprowadzenia e-booków (Drózd, 2020), a w bieżącej sytuacji – łatwiejszej dostępności tej formy książki dla wszystkich pozostałych w domach, bez dostępu do księgarni, ale posiadających dostęp do Internetu (co nie jest jeszcze oczywiste). Upowszechnianiu e-booków sprzyja także rozwój różnego rodzaju usług, w tym modeli subskrypcyjnych (Legimi, Empik Go).

Ponadto w Polsce od listopada 2019 r. wyrównano stawkę podatku VAT na książki papierowe i elektroniczne, która wynosi 5%, co powinno zachęcić wydawców do inwestowania w rozwój e-booków, które do tego czasu nie były opłacalne. Obniżenie VAT-u zachęca wydawców do skrócenia łańcucha dystrybucji. Zaczynają powstawać księgarnie internetowe, które są wspólnymi przedsięwzięciami wydawców, w Polsce jest to np. księgarnia Inverso założona przez wydawnictwa Prószyński i S-ka oraz Czarna Owca, która proponuje e-booki i książki papierowe.

Jednym ze skutków pandemii może więc być wzrost zainteresowania czytelników e-bookami – zarówno kupnem, jak i ich dostępnością w bibliotekach. Miałoby to konsekwencje dla funkcjonowania wszystkich instytucji książki. Czy tak będzie – pokaże długoterminowa obserwacja.

Jako ważny skutek pandemii można też wskazać potencjalne konsekwencje prawne. Mogą one dotyczyć różnych aspektów funkcjonowania książki i jej instytucji. Jak wyżej wskazano, regulacji prawnych w trudnej odbudowie potrzebować będzie biznes wydawniczy. Bez nich przedłużająca się kwarantanna i izolacja społeczna doprowadzi do unicestwienia niezależnych księgarni oraz małych wydawców (natszo, 2020; PIK, 2020a). Potencjalne upowszechnienie e-booków także może spowodować konieczność adaptacji prawa. Wreszcie zdalna praca bibliotek – od strony zatrudnienia, księgowości, zakupów, umów itp. – wymaga dostosowania prawa do realizacji zadań statutowych w sferze wirtualnej. Konieczne mogą być także zmiany w prawie pracy, chroniące zarówno pracowników, jak i przedsiębiorców (zwłaszcza małych i średnich) w sytuacji konieczności czasowej izolacji.

Tu można wskazać pole do działania także dla organizacji (stowarzyszeń krajowych) reprezentujących ich interesy. Podobnie, korzystając

z bieżących doświadczeń (sukcesów i porażek), warto określić rodzaje kompetencji i procedur, niezbędnych w sytuacjach kryzysowych, podobnych do tej przeżywanej aktualnie. Powinny one również dotyczyć wszystkich form i obszarów działalności; można tu więc wymienić na przykład kompetencje informatyczne czy komunikacyjne (interpersonalne), sposoby radzenia sobie ze stresem i sytuacją kryzysową, pracę w zespole, poszukiwanie i pozyskiwanie środków na działalność itp. Lista kompetencji staje się automatycznie wskazówką dla działań szkoleniowych.

Kolejna kwestia to pytanie o to, ile z form działalności przeniesionych „czasowo” do sieci, pozostanie w niej na dłużej? Tu właściwie można postawić szereg pytań, na które odpowiedź uzyskamy dopiero w miarę mijającego czasu. Czy utrzyma się (w jakim stopniu?) zwyczaj spotkań autorskich (lub innych bibliotecznych wydarzeń kulturalnych) realizowanych online? Jak na przyszłość rozwiązać problem dostępu uczniów do lektur szkolnych, zwłaszcza z literatury współczesnej, gdyby sytuacja kwarantanny i edukacji zdalnej się powtórzyła?

Ważnym działaniem w bliskiej przyszłości wydaje się „przepracowanie” tej sytuacji z użytkownikami – spotkania i warsztaty mające na celu podsumowanie okresu kwarantanny, wskazanie mocnych i słabych stron, trudności i zagrożeń, wyciągnięcie wniosków, przygotowanie zespołu i użytkowników na kolejne takie sytuacje. Może to wyglądać bardzo różnie, zależnie od specyfiki obsługiwanej społeczności i typu biblioteki (grupy wiekowe, zawodowe, zainteresowań, uwarunkowania ekonomiczne itp.).

Biblioteki, pomne obecnej sytuacji, opracują nowe zasady współpracy ze swoimi odbiorcami w sytuacjach kryzysowych. Czytelnicy, którzy jej doświadczyli, ponownie docenią (być może bardziej) możliwość spotkania z autorem, w społeczności odbiorców, możliwość wymiany opinii, konfrontacji sposobów interpretacji, poznania źródeł i sposobu myślenia autora. Przynajmniej tak długo, jak długo będą pamiętać odczucie braku takiej możliwości. Będą także przygotowani na odmienne formy kontaktu, w razie zaistnienia takiej potrzeby.

Rynek książki w Polsce już przed pandemią był wrażliwy na każde wahnięcie. Wzrastająca sprzedaż e-booków i audiobooków nie zrekompensuje strat poniesionych w wyniku zamknięcia księgarni, problemów z regulowaniem płatności faktur, wstrzymania premier nowych tytułów czy odwołania targów książki zarówno tych lokalnych, jak i międzynarodowych, na których nawiązywano kontakty, handlowano licencjami (co pozwalało, m.in. układać plany wydawnicze), spotykano się z czytelnikami.

Czy/jak zmieni się społeczna funkcja książki? Analizując bieżącą sytuację, w tym komunikaty firm wydawniczych i księgarskich, które wykazują wzrost sprzedaży różnego rodzaju poradników na temat radzenia sobie ze stresem związanym z pandemią (w tym jak radzić sobie z dziećmi) oraz przebiegu i skutków epidemii w przeszłości, a także literatury

pięknej na ten temat – na całym świecie, jak i Polsce jest to *Dżuma* Alberta Camusa oraz *Miłość w czasach zarazy* Gabriela Garcii Marqueza. Książki okazały się pierwszym wyborem w poszukiwaniu wiarygodnych i obszernych informacji. Wszelkiego rodzaju bieżące informacji i komunikaty, wypowiedzi i rady ekspertów przekazywane społeczeństwu przy pomocy mediów elektronicznych okazały się niewystarczające. Poszukiwana tematyka jest trudna i wymaga głębokiej analizy i zastanowienia oraz objaśnień dostosowanych do poziomu czytelnika. Europejczycy poza tym nie zmienili preferencji czytelniczych, szukając w literaturze pocieszenia i sposobu na relaks. W czasie kwarantanny, jak wykazały badania, czytali literaturę erotyczną, fantastykę i literaturę piękną, a także literaturę dla dzieci, w tym bajki terapeutyczne.

Można wnioskować, że funkcje społeczne książki (dokumentacyjna, edukacyjna, komunikacyjna, kulturalna, rozrywkowa, tożsamościowa) pozostaną niezmiennione, zwłaszcza w sytuacji jednostkowej – czytaniu indywidualnym. Natomiast zagrożona jest obecnie funkcja wspólnototwórcza – realizowana poprzez wszelkie wydarzenia organizowane „wokół” książki, dla różnych grup czytelników. Co prawda, zgodnie z misją swojego zawodu, bibliotekarze, wydawcy czy sami autorzy starają się docierać do odbiorców poprzez media społecznościowe, jednak mimo wszystko spotkaniom online brakuje „ducha”, komunikacji niewerbalnej, specyficznego poczucia wspólnoty przynależnych spotkaniom bezpośrednim. Do tego z pewnością wszyscy „ludzie książki” będą chcieli wrócić.

Pandemia wywołała, jak już wiemy (kwiecień 2020), światowy kryzys. Sytuacja jest tak niespotykana, że bardzo trudno prognozować, jakie będą jej skutki gospodarcze, polityczne, społeczne, kulturowe. Konieczność prowadzenia badań dotyczących trwałych i nietrwałych zmian wywołanych przez koronawirus w sferze kultury i komunikacji społecznej jest bezsprzeczna. Pozostaje pytanie, kiedy je będzie można przeprowadzić i jakimi metodami oraz narzędziami. To jednak temat na zupełnie inne rozważania.

BIBLIOGRAFIA

- ABF (2020). *Fermeture des bibliothèques et coronavirus: l'ABF salue les dernières dispositions gouvernementales* [online], 23.03.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://www.abf.asso.fr/1/22/857/ABF/fermeture-des-bibliotheques-et-coronavirus-l-abf-salue-les-dernieres-dispositions-gouvernementales/>>.
- AIB (2020a). *Comunicato su COVID-19 e biblioteche* [online], 6.03.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.aib.it/attivita/2020/79849-comunicato-covid19-biblioteche/>>.
- AIB (2020b). *Nuovo DPCM sull'emergenza da coronavirus e alcune informazioni e considerazioni* [online], 8.03.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW:

- <<https://www.aib.it/attivita/2020/79857-nuovo-dpcm-sullemergenza-da-coronavirus-e-alcune-informazioni-e-considerazioni/>>.
- ABA (2020). *Coronavirus resources for booksellers* [online], American Booksellers Association; [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.bookweb.org/coronavirus-resources-booksellers>>.
- AIE (2020a). *Comunicazioni utili e pratiche per fare chiarezza sulle disposizioni legate all'emergenza Coronavirus* [online], Associazione Italiana Editori; [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.aie.it/EmergenzaCoronavirus.aspx>>.
- AIE (2020b). *Emergenza Coronavirus: Aggiornamento da AIE – numero 28 dell'11 aprile* [online], Associazione Italiana Editori; [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.aie.it/EmergenzaCoronavirus/Approfondimenti.aspx?IDUNI=mavnpxgvej4wwn0mh420gjo7703&MDId=16195&Skeda=MOD-IF102-2786-2020.4.11>>.
- AIE (2020c). *Osservatorio sull'impatto COVID-19 sul settore editoriale. >>Rilevazione 1<<* [online], Associazione Italiana Editori; 25.03.2020 [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <https://network.aie.it/Portals/_default/Skede/Allegati/Skeda105-4644-2020.3.25/NEWS_COVID-19_Wave1.pdf?IDUNI=endkg5m-10k2iba5g1qf4zg3d1104>.
- AIE (2020d). *Osservatorio sull'impatto COVID-19 sul settore editoriale. >>Rilevazione 2<<* [online], Associazione Italiana Editori; 3.04.2020 [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <https://network.aie.it/Portals/_default/Skede/Allegati/Skeda105-4692-2020.4.3/COVID_19%20Wave2_Presentazione.pdf?IDUNI=ev-ewtwpifmzyljiiky5u5npv7801>.
- BA (2020). *Coronavirus Resources for Booksellers* [online], Booksellers Association; 9.04.2020. [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://booksellers.org.uk/industryinfo/industryinfo/Coronavirus-Resources-for-Booksellers>>.
- BBC.com (2020). *Coronavirus: Book sales surge as readers seek escapism and education* [online], British Broadcasting Corporation; 26.03.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-52048582>>.
- Booklips.pl (2020). *Jak wygląda czytelnictwo Polaków w czasie koronawirusa? Po które książki chętnie sięgamy? Kto zyskuje, a kto traci? Pierwsze dane z rynku* [online], Booklips.pl; 3.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://booklips.pl/newsy/jak-wyglada-czytelnictwo-polakow-w-czasie-koronawirusa-po-ktore-ksiazki-chetnie-siegamy-kto-zyskuje-a-kto-traci-pierwsze-dane-z-rynku/>>.
- Carlotto, Massimo (2020). How Italian booklovers are coping in the coronavirus lockdown. *The Guardian* [online], 19.03.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.theguardian.com/books/2020/mar/19/bookshops-closed-squares-deserted-massimo-carlotto>>.
- Cieślik, Ewa (2020). *Koronawirus a światowy rynek książki. Koniec epoki, jaką znamy?* [online], Lubimyczytać.pl; 6.04.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://lubimyczytac.pl/aktualnosci/13719/koronawirus-a-swiatowy-rynek-ksiazki-koniec-epoki-jaka-znamy>>.
- CILIP (2020). *CILIP coronavirus information service* [online], CILIP [online], CILIP: the Library and Information Association; 13.03.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dos-

- tepy w WWW: <<https://www.cilip.org.uk/news/493378/CILIP-Coronavirus-Information-Service.htm>>.
- Dłużewska, Emilia (2020). Zamów książkę jak pizzę. Pomożesz małym księgarzom, które stały na skraju bankructwa. *Gazeta Wyborcza* [online], 24.03.2020 [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://wyborcza.pl/7,75410,25814620,przez-koronowirusa-male-ksiegarnie-stoja-na-skraju-bankructwa.html>>.
- Drózd, Robert (2020). *Podsumowanie roku 2019: rynek e-booków w Polsce*. *Swiatczytnikow.pl* [online], 12.01.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://swiatczytnikow.pl/podsumowanie-roku-2019-rynek-e-bookow-w-polsce/>>.
- Empik.com (2020). *Polacy czytają więcej. Wzrasta zainteresowanie e-bookami i audiobookami* [online], Empik; 2.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://news.empik.com/91512-polacy-czytaja-wiecej-wzrasta-zainteresowanie-e-bookami-i-audiobookami>>.
- exploreyork (2020). *Coronavirus: information and support for our communities* [online], Exploreyork; 2.04.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.exploreyork.org.uk/coronavirus/>>.
- FEP (2020a). *Appeal of European publishers to the European institutions* [online], Federation of European Publishers; 25.03.2020. [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://fep-fee.eu/Appeal-of-European-publishers-to>>.
- FEP (2020b). *FEP letter to culture ministers* [online], Federation of European Publishers; 7.04.2020. [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://fep-fee.eu/Press-release-FEP-letter-to>>.
- FEP (2020c). *#EuropeReadsAtHome* [online], Federation of European Publishers; 31.03.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://fep-fee.eu/EuropeReadsAtHome>>.
- FGEE (2020). *Libreros, editores y distribuidores muestran su preocupación por los efectos que esta crisis pueda tener en el sector* [online], Federación de Gremios de Editores de España; March [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.federacioneditores.org/img/documentos/180320-notasprensa.pdf>>.
- Głombiowski, Karol (1980). *Książka w procesie komunikacji społecznej*. Wrocław: Ossolineum.
- Hunt, Elle (2020). 'The perfect time to start': how book clubs are enduring and flourishing during Covid-19. *The Guardian* [online], 26.03.2020 [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.theguardian.com/books/2020/mar/26/the-perfect-time-to-start-how-book-clubs-are-enduring-and-flourishing-during-covid-19>>.
- IFLA (2020a). *COVID-19 and the global library field* [online], International Federation of Library Associations and Institutions; 14.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.ifla.org/covid-19-and-libraries>>.
- IFLA (2020b). *COVID-19 and the global library field: Statement by the IFLA President and Secretary General* [online], International Federation of Library Associations and Institutions; 23.03.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.ifla.org/node/92969>>.
- LAI (2020). *A message to LAI membership* [online], Library Association of Ireland;

- 24.03.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.library-association.ie/a-message-to-lai-membership/>>.
- Łuszczyk, Agnieszka (2012). O istocie książki słów kilka. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, (10), 5-19.
- Migoń, Krzysztof (2005). Bibliologia – nauka o kulturze książki. *Nauka*, 2, 49-57.
- Mrozek, Witold (2020). Gliński uruchamia program „Kultura w sieci”: 15 mln dla instytucji. Jakie stypendia dla artystów? *Wyborcza.pl*, 6.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://wyborcza.pl/7,75410,25848545,glinski-uruchamia-program-kultura-w-sieci-15-mln-zl-dla-instytucji.html#S.kultura-K.C-B.1-L.1.duzy>>.
- natszo (2020). Dramat na rynku książki. Z badań wynika, że zbankrutować może ponad połowa firm. *Gazeta Wyborcza* [online], 3.04.2020 [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://wyborcza.pl/7,75517,25843220,ankieta-wsrod-przedstawicieli-ryнку-książki-potwierdza-zapasc.html>>.
- Nogaś, Michał; Szostak, Natalia (2020). „Przyszłość rysuje się w najczarniejszych barwach”. Jak koronawirus uderza w pisarzy, wydawców, księgarzy i drukarzy. *Gazeta Wyborcza* [online], 1.04.2020 [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://wyborcza.pl/7,75517,25822587,koronawirus-uderza-w-rynek-książki-przyszlosc-rysuje-sie-w.html>>.
- PA (2020a). *Coronavirus* [online], Publishers Association; 2020. [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.publishers.org.uk/coronavirus/>>.
- PA(2020b). *Publishing industry response to COVID-19* [online], Publishers Association; 2020. [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.publishers.org.uk/covid-19-publishing-industry-response/>>.
- PIK (2020a). *Pismo Prezesa Polskiej Izby Książki do p. premiera M. Morawieckiego, p. premiera P. Glińskiego i p. minister J. Emilewicz w sprawie sytuacji na rynku wydawniczo-księgarskim* [online], Polska Izba Książki; 30.03.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://www.pik.org.pl/komunikaty/804/pismo-prezesa-polskiej-izby-książki-do-p-premiera-m-morawieckiego-p-premiera-p-glinskiego-i-p-minister-j-emilewicz-w-sprawie-sytuacji-na-ryнку-wydawniczo-księgarskim>>.
- PIK (2020b). *Podziękowanie dla samorządów za działania ratujące kulturę czytelnictwa* [online], Polska Izba Książki; 6.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://pik.org.pl/komunikaty/808/podziekowanie-dla-samorzadow-za-dzialania-ratujace-kulture-czytelnicza>>.
- PIK (2020c). *Wsparcie samorządów dla lokalnych przedsiębiorców podczas kryzysu wywołanego pandemią – informacje* [online], Polska Izba Książki; 2.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://www.pik.org.pl/komunikaty/806/wsparcie-samorzadow-dla-lokalnych-przedsiębiorców-podczas-kryzysu-wywołanego-pandemia-informacje>>.
- Rynek-książki.pl (2020a). *Pisarze też w kryzysie* [online], Rynek-książki.pl; 3.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://rynek-książki.pl/aktualnosc/pisarze-tez-w-kryzysie/>>.
- Rynek-książki.pl (2020b). *Sopot wspiera lokalne księgarnie* [online], Rynek-książki.pl; 3.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://rynek-książki.pl/aktualnosc/sopot-wspiera-lokalne-księgarnie/>>.

- SB (2020). *Information angående coronaviruset*, 2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.biblioteksforeningen.se/coronaviruset/>>.
- SBP (2020a). *Oferta szkoleń online dla Bibliotekarzy od SBP* [online], Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich; 27.03.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://www.sbp.pl/arttykul/?cid=22265&prev=1>>.
- SBP (2020b). *Tydzień Bibliotek i Dzień Bibliotekarza 2020 w wirtualnej przestrzeni* [online], Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich; 7.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<http://www.sbp.pl/arttykul/?cid=22329&prev=1>>.
- SBP (2020c). *#NieZostawiamCzytelnika - akcja SBP* [online], Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich; 7.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <http://www.sbp.pl/o_bibliotekach/wydarzenia/_niezostawiamczytelnika>.
- Statista.com (2020). *Books & Publishing* [online], Statista.com; [dostęp: 14.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.statista.com/markets/417/topic/477/books-publishing/>>.
- WDS (2020). *Materiały do pobrania* [online], Wydawnictwo Dwie Siostry; 2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <https://www.wydawnictwodwiesiostry.pl/materiały_do_pobrania/>.
- Wojtczuk, Michał (2020). Trzaskowski daje milion złotych na kulturę. Kwota raczej symboliczna wobec skali strat [online], *Gazeta Wyborcza*, 6.04.2020. [dostęp: 15.04.2020]. Dostępny w WWW: <<https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,25848403,trzaskowski-daje-milion-zl-na-kulture-kwota-raczej-symboliczna.html>>.

Artykuł wpłynął do Redakcji 19 kwietnia 2020 r.

AGNIESZKA CHAMERA-NOWAK

Faculty of Journalism, Information and Book Studies

University of Warsaw

e-mail: achamera@uw.edu.pl

ORCID 0000-0001-6445-2143

MAŁGORZATA KISIŁOWSKA

Faculty of Journalism, Information and Book Studies

University of Warsaw

e-mail: mdkisilo@uw.edu.pl

ORCID 0000-0001-5733-5424

THE IMPACT OF THE RECENT PANDEMIC ON THE SOCIAL FUNCTION OF BOOKS IN EUROPE. INTRODUCTION TO RESEARCH

KEYWORDS: Libraries. Coronavirus. Book market. Social function of books.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The authors intended to analyze the impact of the recent pandemic on the social function of books from two points of view: that of any entities related to the book market and that of libraries. **Research method** – The analysis of sources was used as a research method, including reports and news releases presenting the current situation of book-related institutions by mid-April 2020. **Results and conclusions** – The authors attempted to indicate trends in fore-coming changes, noticing that an in-depth discussion of long-term effects of the pandemic would be possible only after some longer time. The changes discussed covered, among else, various legal and financial actions to support the book sector. As regards the social perspective, what seems to be most endangered is the community-making function of books and their contribution to the creation of group and community relationships.